

מצוה ב' - יחוד ה'

מצוה ב' היא הציווי שציוונו בהאמנת היחוד, והוא שנאמין שפועל המציאות וסיבתו הראשונה אחד, והוא אמרו יתעלה (דברים ו', ד'): "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד", וברוב המדרשות תמצאם אומרים "על מנת ליחד את שמי", "על מנת ליחדני", ורבים כאלה, רוצים בזה המאמר, אנחנו אמנם הוציאנו מעבדות ועשה עמנו מה שעשה מן החסדים והטובות על תנאי האמנת היחוד כי אנחנו מחויבים בזה. והרבה מה שיאמרו מצות יחוד, ויקראו גם כן זאת המצוה "מלכות שמים", כי הם אומרים "כדי לקבל עליו מלכות שמים", רצונו

פירוש המצוה

מצוה ב' היא הציווי שציוונו בהאמנת היחוד הרב קפאח זצ"ל תרגם "בידיעת היחוד", על פי דרכו בתרגום המילה הערבית אתעקד - עי' מה שכתבנו במצות האמונה בזה. ומהי ידיעת היחוד **והוא שנאמין** (שנדע) **שפועל המציאות וסיבתו הראשונה אחד** דהיינו שבורא עולם - אחד הוא. ובהל' יסודי התורה (פ"א ה"ז) כתב הרמב"ם: "אלוה זה אחד הוא ואינו שנים ולא יתר על שנים אלא אחד שאין כיחודו אחד מן האחדים הנמצאים בעולם, לא אחד כמין שהוא כולל אחדים הרבה, ולא אחד כגוף שהוא נחלק למחלקות ולקצוות, אלא יחוד שאין יחוד אחר כמותו בעולם". **והוא אמרו יתעלה "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד"** - בספר החינוך (מצוה תי"ז) כתב: "וזה מצות עשה היא, אינה הגדה אבל פירוש שמע כלומר קבל ממני דבר זה ודעהו והאמן בו כי ה' שהוא אלוהינו אחד הוא". אבל הרמב"ם ביד החזקה (שם) כתב: "וידיעת דבר זה מצות עשה שנאמר ה' אלוהינו ה' אחד", ולא כתב "שמע ישראל", משמע שלא הבין ש"שמע ישראל" חלק מהציווי. ועי' מה שכתבנו במצות האמונה, שהרמב"ם לא חשש ללשון ציווי במצוות ולא קשיא מידי, ועי' עוד מה שכתבנו לקמן. **וברוב המדרשות תמצאם אומרים "על מנת ליחד את שמי", "על מנת ליחדני", ורבים כאלה.** המפרשים העירו שלא מצאו אף לא מדרש אחד בסגנון זה ועי' מה שכתבנו לקמן בעניין זה. **רוצים לומר בזה המאמר "על מנת ליחדני", שאנחנו אמנם הוציאנו הקב"ה ממצרים מעבדות ועשה עמנו מה שעשה מן החסדים והטובות על תנאי האמנת** (ידיעת) **היחוד** - כדי שנאמין ונדע שה' אחד, **כי אנחנו מחויבים בזה** - ועל כן אנחנו חייבים בזה שהרי לפיכך לקחנו הקב"ה לעם. **והרבה מה שיאמרו חז"ל מצות יחוד** אף זאת לא מצאו המפרשים בחז"ל ועי' מה שכתבנו בזה. **ויקראו גם כן זאת המצוה מלכות שמים** כלשון המשנה (ברכות פ"ב מ"ב): "למה קדמה 'שמע' ל'והיה אם שמוע' כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחילה ואחר כך יקבל עליו עול מצוות". **כי הם אומרים כדי לקבל עליו**

לומר ההודאה ביחוד והאמנתו.

פירוש המצוה

מלכות שמים כנ"ל במשנת ברכות רצונו לומר שההודאה ביחוד והאמנתו (ידיעתו) הם המביאים את האדם לקבלת עול מלכות שמים.

היחוד כמצוה בפני עצמה

רב סעדיה גאון במנין מצוותיו, לא מנה את היחוד כמצוה בפני עצמה, אלא כללה עם קריאת שמע בלשון "ערב ובקר יחדוהו" (מצוות ג', ד').
 נראה שהרמב"ם הרגיש בצורך להוכיח שהיחוד אמנם היא מצוה בפני עצמה ולכן כתב: **"ברוב המדרשות תמצאם אומרים 'על מנת ליחד את שמי', 'על מנת ליחדני' ורבים כאלה... והרבה מה שיאמרו מצות יחוד"**, נראה שכן הבין בספר החינוך את דברי הרמב"ם, שכן הוא הוסיף על הלשון: **"והראיה שזו היא מצוה עשה אמרם ז"ל תמיד במדרשים 'על מנת ליחד שמו' וכו'"**.
 דברים אלו מגדילים את התימה, שהמפרשים לא מצאו **אף לא מדרש אחד** כלשון שהביא הרמב"ם. וכיון שהרמב"ם כתב שיש **הרבה** מדרשים כאלה, השאלה כפולה ומכופלת (עי' הערות הרב קפאח זצ"ל הע' 9, 11).
 נושא כליו של רס"ג - הרי"פ פרלא - הוסיף להקשות עוד על הרמב"ם וזה לשונו (מצוה ג', ד'):

...דבריו ז"ל תמוהים, דכל מקום שמצינו נזכר בגמרא "מלכות שמים" מיירי במצות קריאת שמע וכמו שכבר העיר הרשב"ץ ב"זהר הרקיע" (עשין י"ב), וכיוצא בזה אני אומר דכל מקום שהזכירו מצות יחוד אין הכוונה אלא למצות קריאת שמע וכמתבאר מנוסח תפילתנו בברכה שניה שלפני קריאת שמע שאנו אומרים "להודות לך וליחדך באהבה וכו'... ודברי הרמב"ם ז"ל בספה"מ שם באמת תמוהים מאד במה שרצה להוכיח מזה להיפוך דמצות יחוד ה' מצוה בפני עצמה היא, וגם מה שהוכיח ממה שאמרו ברוב מדרשות "על מנת ליחד שמי", "על מנת ליחדני", וכן כתב בחינוך, עיי"ש, דבריהם ז"ל תמוהים אצלי הרבה, דמלבד **שלא מצאתי לשון זה במדרשות בשום מקום**, ואדרבה בהרבה מקומות שהבאתי שנוכרה מצות יחוד, מוכרח להיפוך דלאו מצוה בפני עצמה היא, אלא היינו מצות קריאת שמע עצמה, בלאו הכי אפילו נמצא לשון זה באיזה מקום עדיין אין מזה שום משמעות לומר דהוי ליה מצוה בפני עצמה, דיש לומר שפיר דגם שם אין הכוונה אלא למצות קריאת שמע וכלשון המדרשות שהבאתי.

בודאי שאין הדרך לתרץ את הרמב"ם על ידי שנחפש מדרש נעלם שאמר לשון כלשון שהביא הרמב"ם. הרמב"ם הדגיש שמדבר "ברוב המדרשות", "והרבה מה שיאמרו", ואם לא מצאנו שום מקום **אין זו אלא טעות בהבנת דברי הרמב"ם** ולא ענין לחיפושם, ותימה על התמהים שלא עמדו על כך.
 נראה, שכוונת הרמב"ם לאותן לשונות המגדירות את פרשת שמע כפרשת יחוד ה' ואמנם כאלה רבים הם, מהם מה שהביא הרי"פ פרלא ועוד רבים נוספים.
 והנה במצות קריאת שמע (מצוה י', בפרק "חידושה של מצות קריאת שמע") הוכחנו, שחידושה של מצות קריאת שמע אינו ביחוד ה', אהבתו ותלמוד תורתו,

שהם עיקר ענינה של פרשת שמע, שהרי כל אחד מאלו הוא מצוה בפני עצמה במנין תרי"ג.

אדרבה, מצות קריאת שמע בנויה מכמה וכמה מצוות שאף שאינן תלויות בזמן מסוים רצתה התורה שכל יהודי יקיימן לפחות "בשכבך ובקומך". לכן יש במצות קריאת שמע משום קיום מצות תלמוד תורה, וכל הקורא קריאת שמע שחרית וערבית קיים "לא ימוש", ובאמירת "ואהבת" בכוונה הרצויה מקיים מצות אהבת ה', וכך באמירת "שמע ישראל" מקיים מצות יחוד ה', ואדרבה, מזה שקראו לקריאת שמע יחוד, יש במשמע שהיחוד היא מצוה בפני עצמה, אלא שרצתה התורה שיקיים מצוה זו בזמן קריאת שמע.

שיטת הרמב"ם שמנה יחוד ה' ומלכות שמים כמצוה בפני עצמה, יש בה בנותן טעם טוב לדברי הגמ' בסוגיית קריאת שמע. המשנה אומרת (ברכות כ' ע"א): "נשים ועבדים וקטנים פטורים מקריאת שמע וכו'", והגמ' אומרת על כך (שם ע"ב): "קריאת שמע - פשיטא, מצות עשה שהזמן גרמה הוא, וכל מצות עשה שהזמן גרמה נשים פטורות, מהו דתימא הואיל ואית בה מלכות שמים - קא משמע לן".

והנה, ההוה אמינא היא, שכיון שבקריאת שמע אנו מקיימים גם מצות יחוד ה' וקבלת עול מלכות שמים, והרי מצוות אלו נשים חייבות בהן, אם כן נחייב נשים גם בקריאת שמע, קא משמע לן שמכל מקום קריאת שמע הזמן גרמה, ומצוות אלו הן תמידיות ואותן תקיימנה הנשים שלא בזמן מיוחד. המשנה בהמשך (שם ע"ב) אומרת: "בעל קרי מהרהר בלבו ואינו מברך לא לפנייה ולא לאחריה". והגמ' אומרת (שם כ"א): "...אלא מאי הרהור לאו כדיבור דמי, למה מהרהר, אמר רבי אלעזר כדי שלא יהו כל העולם עוסקין בו (בהקב"ה) והוא יושב ובטל... והרי תפילה דדבור שהצבור עוסקין בו, ותנן היה עומד בתפילה ונזכר שהוא בעל קרי לא יפסיק אלא יקצר, טעמא דאתחיל הא לא אתחיל לא יתחיל, שאני תפילה דלית בה מלכות שמים".

אף כאן מובן, שהרי קבלת עול מלכות שמים מקיימים גם בהרהור, ולכן יש משמעות להרהור בקריאת שמע אף שאת מצות קריאת שמע אינו מקיים, אבל בתפילה שאין בה מלכות שמים, אין משמעות להרהור.

ובדברים אלו מצאנו "נפקא מינה" בין מצות קריאת שמע למצות יחוד ה', שלפיכך יש למנותן כשתי מצוות נפרדות. א. חיוב נשים. יחוד ה' ומלכות שמים אין להם זמן מיוחד ולכן נשים חייבות, מה שאין כן קריאת שמע שהזמן גרמה. ב. קיום בהרהור. קריאת שמע חייבים להוציא בשפתים מה שאין כן יחוד ה' וקבלת עול מלכות שמים שהן חובות הלבבות.

שמע ישראל

השוואה בין דברי הרמב"ם בספר המצוות לבין דבריו ביד החזקה בענין יחוד ה', מעוררת מספר שאלות.

א. בספר המצוות כתב הרמב"ם: "והוא אמרו שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד", ואילו ביד החזקה (הל' יסודי התורה פ"א ה"ז) כתב: "וידיעת דבר זה מצות עשה שנאמר ה' אלוהינו ה' אחד", ולא כתב "שמע ישראל", וכן במנין המצוות שבריש היד החזקה כתב "ליחודו, שנאמר ה' אלוהינו ה' אחד" (על פי "משנת יעקב"). הדברים קשים עוד יותר, על פי הבנת החינוך שפירש (מצוה תי"ז) "שמע ישראל" הוא לשון הציווי ואם כן הוא חלק מן המצוה. אלא שכבר פרשנו לעיל במצוה א' שלרמב"ם אין קפידא שתהא המצוה בלשון ציווי.

ב. בספר המצוות כתב הרמב"ם שחכמים קוראים למצוה זו "מלכות שמים, כי הם אומרים כדי לקבל עליו מלכות שמים" וביד החזקה לא הזכיר מאומה מענין מלכות שמים. ואדרבה, אפילו בהלכות קריאת שמע בבארו מדוע קדמה 'שמע' ל'והיה אם שמוע', לא השתמש הרמב"ם בלשון המשנה (ברכות י"ג ע"א): "כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחילה", שהיא המקור לדבריו כאן בספה"מ, אלא כתב "ומקדימין לקרות פרשת שמע, מפני שיש בה יחוד ה' ואהבתו ותלמודו שהוא העיקר הגדול שהכל תלוי בו".

ג. עוד יש להעיר על מה שכתב בספר המצוות: "רוצים בזה המאמר אנחנו אמנם הוציאנו מעבודת וכו'", ולא מובן הקשרו למצוה ומה זה מוסיף להבנת הענין (ואף ענין זה לא מוזכר בספר היד החזקה).

המכנה המשותף לכל ההבדלים הנזכרים הוא שבספר המצוות מביא הרמב"ם את מצות יחוד ה' כמצוה מיוחדת ל**ישראל**, ועל כן הביא את הפסוק בשלימותו, כולל "**שמע ישראל**", וכן הזכיר יציאת מצרים, ואף הוסיף להגדיר המצוה כקבלת מלכות שמים, שזה הפירוש הישראלי ליחוד ה'.

אבל ביד החזקה מודגשת ה**כלליות** של מצוות האמונה ויחוד ה', ולכן לא מופיע אפילו בנקודה אחת הענין הישראלי של מצות אלו. אדרבה, ההוכחות הן פילוסופיות וכן גם הגדרת המצוות.

במורה נבוכים (ח"א פ"א) הזכיר הרמב"ם את ההוכחות ליחוד ה' שבהל' יסודי התורה פ"א ותוכן דבריו: האופן הנכון ודרך ההוכחה שאין בה פקפוק לקיים מציאות ה' ואחדותו ושליטת הגשמיות, בדרכי הפילוסופיה, אף על פי שאותן דרכים בנויות על טעות הפילוסופים בקדמות העולם, ואף שאיננו מקבלים דעה זו, לפי שבאותה הדרך תתברר ההוכחה ויושג הנכון המוחלט בשלושת הדברים הללו, כלומר במציאות ה' **ושהוא אחד** ושאינו גוף, ורק אחרי כן נעסוק בהוכחות על פי אמונתנו בחידוש העולם. ולפיכך תמצא שאני תמיד, בכל מה שחברתי **בספרי ההלכות** אם נזדמן לי הזכרת **יסודות** או אעסוק בקיום מציאות ה', הריני מקיימו בדרך מוכחת שאין בה ויכוח אף לאותם הטועים בקדמות העולם.

ונראה להוסיף בענין זה, שהלכות "**יסודי התורה**" מדברות על היסודות עליהן בנויה התורה בעצמה, והכוונה לדרך בה הגיעו אבותינו, ובעיקר אברהם אבינו, אל האמונה וההכרה בבורא. לפיכך נקראו ההלכות "**יסודי התורה**" כי הן היסוד עליהן נבנתה אחר כך התורה.

בכך יש להבין את הכינוי שכינה הרמב"ם את אברהם אבינו (הל' עבודה זרה פ"א ה"ב) "עמודו של עולם", ואלו דבריו שם:

...וכיון שארכו הימים נשתכח השם הנכבד הנורא מפי כל היקום ומדעתם לא הכירוהו... אבל צור העולמים לא היה שום אדם שהיה מכירו, ולא יודעו, אלא יחידים בעולם כגון חנוך ומתושלח, נח, שם ועבר. ועל דרך זה היה העולם הולך ומתגלגל עד שנולד עמודו של עולם והוא אברהם אבינו.

ובהמשך הדברים שם (ה"ג) כתב:

...וכמעט קט היה העיקר ששתל אברהם נעקר וחזרין בני יעקב לטעות העולם ותעיותן. ומאהבת ה' אותנו ומשמרו את השבועה לאברהם אבינו עשה משה רבינו רבן של כל הנביאים ושלחו. כיון שנתבא משה רבינו ובחר ה' ישראל לנחלה, הכתירן במצוות והודיעם דרך עבודתו...

מובן, אפוא, שאברהם נקרא "עמודו של עולם" שכן הוא היסוד עליו עומד העולם, ומשה רבינו בנה את הבית עצמו שהיא התורה והמצוות (ועל כן נקראו: אברהם אבינו ומשה רבינו).

ואף את הלכותיו בנה הרמב"ם כך שבראשית בנה את "עמודו של עולם" דהיינו תורתו של אברהם אבינו, בהלכות "יסודי התורה", ולאחריהן באה התורה בעצמה. לכן בהל' יסודי התורה מובאים הדברים כפי שראה אותם אברהם אבינו, ואין פלא אפוא שבפרק א' מהל' יסודי התורה השמיט הרמב"ם את הביטוי הישראלי של יחוד ה' - "שמע ישראל" ויציאת מצרים.

אלא שעדיין יש לעיין שהרי הפסוק בו נצטוונו על יחוד ה' פותח ב"שמע ישראל", וכיצד יכול הרמב"ם "לחתוך" חלק זה של הפסוק, שהתורה חשבה לנכון להזכיר?

ויש לומר שלמילים "שמע ישראל", שני פירושים. א. הפניה לישראל אבינו דהיינו יעקב, ובזו הלשון אמרו לו בניו בשעה שציום על יחוד ה'. ב. הפניה לעם ישראל על ידי משה רבינו.

הנפקא מינא בין הפירושים היא בשאלה שהזכרנו, האם הייחוד עליו מדבר הפסוק הוא ענין "ישראל", או שהוא ענין כללי, שאם הפניה היא לישראל אבינו, הרי התוכן מתרכז במילים "ה' אלוהינו ה' אחד", ואם הפניה לישראל, הרי שהפסוק כולו משמש כמצוה לישראל לדעת שה' אחד.

והנה הרמב"ם (הל' קריאת שמע פ"א ה"ד) כתב:

הקורא קריאת שמע, כשהוא גומר פסוק ראשון אומר בלחש "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", וחוזר וקורא כדרכו "ואהבת את ה' אלוהיך" עד סופה. ולמה קורין כן, מסורת היא בידנו שבשעה שקבץ יעקב אבינו את בניו במצרים בשעת מיתתו ציום וזרזם על יחוד השם

ועל דרך ה' שהלך בה אברהם ויצחק אביו, ושאל אותם ואמר להם בני שמא יש בכם פסלות מי שאינו עומד עמי ביחוד השם, כענין שאמר לנו משה "פן יש בכם איש או אשה וגו'", ענו כולם ואמרו "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד", כלומר **שמע ממנו אבינו ישראל**, ה' אלוהינו ה' אחד, פתח הזקן ואמר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", לפיכך נהגו כל ישראל לומר שבח שבח בו ישראל הזקן אחר פסוק זה.

לפי זה, "שמע ישראל" אינו חלק מן המצוה, אלא ציטוט מדברי בני ישראל לאביהם (עי' העמק דבר לדברים ו', ד' שמדקדק פירוש זה מהלשון המיוחדת - **אלוהינו** - בגוף ראשון שבפסוק זה, מה שלא נזכר בכל ספר דברים המדבר בלשון נוכח כפסוק הקרוב לזה: "ואהבת את ה' **אלוהיך**").

אמנם המשנה (ברכות י"ג ע"א) שכתבה: "למה קדמה 'שמע' ל'ויהיה אם שמוע' כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחילה ואחר כך עול מצוות", פירשה את הפסוק כפירוש השני, ששמע ישראל זו פניה לישראל לקבל עליהם מלכות שמים (ושמע מלשון קבל), וזה כבר הפירוש ה"ישראלי" המיוחד ליחוד ה', האומר לקבלו כמלך מצוה.

מעתה יובנו כל הקשיים בהקדים יסוד במשנת הרמב"ם. בפרק חלק (סנהדרין פ"י מ"ג) כתב הרמב"ם שבכל מקום שאינו נוגע להלכה למעשה, אין לפסוק הלכה. ביסוד זה אנו מגיעים לחילוק בין ספר המצוות ליד החזקה, שספר המצוות אינו לפסק הלכה, ולכן יבואו בו גם דברים שאינם נפסקים להלכה, מה שאין כן ספר היד החזקה המברר את הדברים להלכה. ואמנם כך נהג הרמב"ם להביא בספר המצוות הלכות שנדחו מהלכתא, אם הן נוגעות להגדרת המצוה והרחבתה.

כך נהג גם במצוה זו שהביא בספר המצוות גם את הפירוש של המשנה למצות יחוד ה' שהוא קבלת עול מלכות שמים שהוא הפירוש הישראלי, ולכן העתיק הפסוק בשלמותו "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד". אבל ביד החזקה כיון שפסק לומר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", מתוך שפירש את הפסוק "שמע ישראל" כפניה לאבינו הזקן, לכן בהעתיק מצות יחוד ה' כתב רק "ה' אלוהינו ה' אחד", והדגיש את הכלליות של המצוה גם בהוכחות שנתן ליחוד ה', וגם בהשמטת קבלת עול מלכות שמים. וכן בהביאו את הסיבה לקדימת פרשת שמע השמיט הטעם של קבלת עול מלכות שמים (שהוא שייך לפירוש השני של הפסוק שנדחה מהלכתא), והביא טעם של יחוד ה' וכו' הקשור רק ל"ה' אלוהינו ה' אחד" הכללי.

זו גם הסיבה שבספר המצוות כתב שהוציאנו מעבדות ועשה לנו את הניסים על מנת שניחדו, שאף בזה מודגשת "ישראליות" המצוה, מה שאין כן ביד החזקה שאין רמז למימרא זו.